

QO‘QON TARIXSHUNOSLIGIDA GENDER STEREOTIPLARINING AKS ETISHI

Omonov Baxtiyorjon Xabitovich

Qo‘qon universiteti, PhD, dotsent, o‘qituvchi

E-mail: baxtiyor008@gmail.com

Tel: +998974188586

Yo‘ldoshalieva Ruxshona,

Qo‘qon universiteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola Qo‘qon xonligi tarixshunosligida gender stereotiplarining shakllanishi va ijtimoiy rollarga ta’sirini o‘rganadi. Tarixiy manbalarda ayollar va erkaklarning tasviri, ularning ijtimoiy kontekstga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda “Tarixi Muhammadiy”, “Zubdat ut-tavorix” kabi manbalar va zamonaviy tadqiqotlar ko‘rib chiqildi. Natijalar ayollarning cheklangan tasviri va erkaklarning faol rollarga urg‘usi gender stereotiplarini mustahkamlashini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon xonligi, gender stereotiplari, tarixshunoslik, ayollar obrazi, ijtimoiy rollar, tarixiy manbalar, patriarxal tuzum.

Аннотация: Статья посвящена исследованию формирования гендерных стереотипов в историографии Кокандского ханства и их влияния на социальные роли. Анализируются образы женщин и мужчин в исторических источниках, а также их связь с социальным контекстом. Исследование основано на анализе источников, таких как «Тарихи Мухаммадий» и «Зубдат ут-таворих», и современных исследований. Результаты показывают, что ограниченное изображение женщин и акцент на активных ролях мужчин укрепляют гендерные стереотипы.

Ключевые слова: Кокандское ханство, гендерные стереотипы, историография, образ женщин, социальные роли, исторические источники, патриархальная система.

Abstract: This article investigates the formation of gender stereotypes in the historiography of the Kokand Khanate and their impact on social roles. It analyzes the portrayal of women and men in historical sources and their relation to the social context. The study examines sources such as “Tarixi Muhammadiy” and “Zubdat ut-tavorix” alongside modern research. Findings indicate that the limited depiction of women and emphasis on men’s active roles reinforce gender stereotypes.

Keywords: Kokand Khanate, gender stereotypes, historiography, women’s image, social roles, historical sources, patriarchal system.

KIRISH

Qo‘qon xonligi (1709–1876) O‘rta Osiyo tarixida muhim davlatlardan biri bo‘lib, uning iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayoti ko‘plab ilmiy tadqiqotlarda o‘rganilgan. Biroq, gender masalalari, xususan, ayollar va erkaklarning tarixiy manbalardagi tasviri

va bu tasvirlarning ijtimoiy stereotiplarga ta'siri yetarlicha chuqur o'rganilmagan. Tarixiy manbalarda ayollar odatda oilaviy rollarda tasvirlanib, ularning ijtimoiy faolligi cheklangan tarzda ko'rsatiladi, bu esa gender stereotiplarining shakllanishiga xizmat qiladi [1, 34]. Masalan, "Tarixi Muhammadiy"da ayollar asosan "ona" yoki "xonning xotini" sifatida tilga olinadi, erkaklar esa "hokim", "sardor" yoki "savdogar" kabi faol rollarda tasvirlanadi [2, 67].

Ushbu maqola Qo'qon xonligi tarixshunosligida gender stereotiplarining qanday shakllangani va ularning ijtimoiy kontekstga ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotning maqsadi – tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy ishlarda ayollar va erkaklar obrazlarining tasvirini o'rganish orqali gender stereotiplarining mohiyatini aniqlashdir. Tadqiqot savollari:

1. Qo'qon xonligi tarixiy manbalarida ayollar va erkaklar qanday tasvirlanadi?
2. Bu tasvirlar gender stereotiplarining shakllanishiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
3. Gender stereotiplari ijtimoiy-siyosiy kontekst bilan qanday bog'liq?

Ushbu savollarga javob topish uchun Qo'qon xonligi davriga oid yozma manbalar va XIX–XXI asr tarixshunosligiga oid tadqiqotlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda xonlikning patriarxal tuzumi va uning gender tasvirlariga ta'siri alohida e'tibor markazida bo'ladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot sifatli tahlil usullariga asoslanadi, xususan, kontent-tahlil va diskurs tahlili qo'llanildi. Asosiy manbalar sifatida Qo'qon xonligi davriga oid "Tarixi Muhammadiy", "Zubdat ut-tavorix", "Tuhfat ut-tavorix" va "Tavarixi Xoqand" kabi yozma hujjatlar, shuningdek, XIX–XXI asrlarga oid ilmiy tadqiqotlar tanlandi. Manbalar tanlashda ularning gender masalalariga doir ma'lumotlarni o'z ichiga olishi, tarixiy kontekstni aks ettirishi va arxivlarda saqlangan asl nusxalarga asoslanishi hisobga olindi.

Kontent-tahlil orqali matnlardagi gender stereotiplariga oid iboralar, tasvirlar va ijtimoiy rollar aniqlandi. Diskurs tahlili bu tasvirlarning ijtimoiy-siyosiy kontekstga bog'liqligini o'rganishga yordam berdi. Tahlil jarayonida quyidagi mezonlar qo'llanildi:

1. Ayollar va erkaklarning ijtimoiy rollarining tasviri (faol yoki passiv rollar);
2. Gender stereotiplarining matnlarda aks etishi (ayollarning oilaviy rollarga cheklanganligi yoki erkaklarning yetakchi sifatida ko'rsatilishi);
3. Tasvirlarning tarixiy va ijtimoiy kontekstga ta'siri.

Jami 12 ta tarixiy manba (6 ta qo'lyozma va 6 ta nashr etilgan hujjat) va 7 ta zamonaviy ilmiy tadqiqot tahlil qilindi. Tarixiy manbalar O'zbekiston Milliy

Kutubxonasi va Sharqshunoslik Instituti arxivlaridan olingan. Zamonaviy tadqiqotlar gender masalalariga bag'ishlangan ishlarga asoslanib, xususan, O'rta Osiyo tarixida ayollar faolligini o'rganuvchi manbalar tanlandi. Tahlilda manbalarning asosan erkak mualliflar tomonidan yozilganligi va ayollar nuqtai nazarining cheklanganligi hisobga olindi.

NATIJALAR

Tahlil natijasida quyidagi asosiy xulosalar olindi:

1. **Ayollarning tasviri:** Qo'qon xonligi manbalarida ayollar asosan passiv rollarda, ya'ni "uy bekasi", "ona" yoki "xonning oila a'zosi" sifatida tasvirlanadi. Masalan, "Tarixi Muhammadiy"da ayollarning ijtimoiy yoki siyosiy faolligi deyarli eslatilmaydi, ularning rollari oilaviy doirada chegaralanadi [3, 45]. Faqat ba'zi hollarda, masalan, "Tuhfat ut-tavorix"da ayollarning xayriya yoki savdo faoliyatidagi ishtiroki qisqacha tilga olinadi [4, 89]. Bu tasvirlar ayollarning passiv obrazini mustahkamlovchi stereotiplarni shakllantiradi.

2. **Erkaklarning tasviri:** Erkaklar odatda faol rollarda, masalan, "hokim", "sardor", "savdogar" yoki "alim" sifatida tasvirlanadi. "Zubdat ut-tavorix"da erkaklarning siyosiy, harbiy va iqtisodiy faolligiga katta e'tibor berilib, ular yetakchi shaxslar sifatida ko'rsatiladi [5, 112]. Bu erkaklarga xos stereotiplarni mustahkamladi, ularni jamiyatning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida tasvirladi.

3. **Tarixshunoslikdagi stereotiplar:** XIX–XXI asr tarixshunosligida gender stereotiplari qisman davom etmoqda. Masalan, Beisembiyevning tadqiqotlarida ayollarning ijtimoiy rollari cheklangan tarzda tasvirlanadi, bu tarixiy manbalardagi stereotiplarni qayta ishlab chiqaradi [6, 78]. Zamonaviy tadqiqotlarda, masalan, Rakhimova (2018) ishlarida ayollar faolligiga ko'proq e'tibor berila boshlangan, ammo bu yo'nalish hali yetarlicha rivojlanmagan [7, 45].

4. **Ijtimoiy-siyosiy kontekstning ta'siri:** Gender stereotiplari Qo'qon xonligining patriarxal tuzumiga qattiq bog'liq edi. Ayollarning ta'lim, siyosiy faoliyat va iqtisodiy hayotga kirish imkoniyatlarining cheklanganligi ularning tarixiy manbalardagi tasviriga ta'sir ko'rsatdi [8, 23]. Masalan, ayollarning savdo yoki diniy faoliyatdagi ishtiroki kam hollarda hujjatlashtirilgan, bu esa ularning passiv obrazini yanada mustahkamladi.

5. **Manbalardagi cheklovlar:** Tarixiy manbalarning aksariyati erkak mualliflar tomonidan yozilgan bo'lib, ayollarning o'z yozma manbalari (masalan, xatlar yoki kundaliklar) deyarli mavjud emas. Bu holat gender stereotiplarining biryoqlama tasvirlanishiga olib keldi [9, 56]. Masalan, "Tavarixi Xoqand"da ayollarning ijtimoiy faolligi haqida ma'lumotlar juda kam uchraydi [10, 101].

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari Qo'qon xonligi tarixshunosligida gender stereotiplarining ijtimoiy-siyosiy muhitga qattiq bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Ayollarning passiv

obrazlari ularning haqiqiy ijtimoiy faolligini to'liq aks ettirmaydi. Masalan, "Tuhfat ut-tavorix"da ayollarning xayriya faoliyatidagi ishtiroki qisqacha tilga olinadi, ammo bu holatlar ko'pincha e'tibordan chetda qoladi [4, 89]. Shu bilan birga, ba'zi manbalarda ayollarning savdo yoki diniy sohadagi faolligi haqida ma'lumotlar mavjud, bu esa ularning ijtimoiy hayotda faolroq ishtirok etganini ko'rsatadi [7, 45]. Bu zamonaviy tarixshunoslikda gender masalalarini qayta ko'rib chiqish va ayollarning ijtimoiy faolligini chuqurroq o'rganish zarurligini ta'kidlaydi.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida manbalarning asosan erkak mualliflar tomonidan yozilganligi va ayollar nuqtai nazaridan yozilgan manbalarning deyarli yo'qligini eslatish lozim. Masalan, ayollarning shaxsiy xatlari, kundaliklari yoki boshqa yozma manbalari topilmagan, bu esa tahlilni cheklaydi. Kelajakdagi tadqiqotlarda arxeologik ma'lumotlar, masalan, ayollarning iqtisodiy faoliyatiga oid dalillar yoki ularning diniy hayotdagi ishtirokini aks ettiruvchi materiallar tahlil qilinishi mumkin.

Zamonaviy tarixshunoslikda gender tengligiga e'tibor qaratish va ayollarning ijtimoiy faolligini qayta baholash muhimdir. Masalan, Qo'qon xonligida ayollarning savdo, xayriya yoki ta'lim sohasidagi faoliyatini o'rganish stereotiplarni yo'q qilishga yordam beradi [11, 34]. Ushbu tadqiqot gender masalalarini o'rganishda yangi yondashuvlar va kengroq manbalar bazasidan foydalanish zarurligini ta'kidlaydi.

XULOSA

Qo'qon xonligi tarixshunosligida gender stereotiplari ayollar va erkaklarning ijtimoiy rollarini chegaralangan tarzda tasvirlaydi. Ayollar asosan passiv, oilaviy rollarda, erkaklar esa faol, siyosiy va iqtisodiy rollarda ko'rsatiladi. Bu stereotiplar Qo'qonning patriarxal tuzumiga bog'liq bo'lib, tarixiy manbalarning erkak mualliflar tomonidan yozilganligi tufayli yanada mustahkamlangan. Zamonaviy tarixshunoslikda gender masalalarini qayta ko'rib chiqish, ayollarning ijtimoiy faolligini chuqurroq o'rganish va yangi manbalar bazasidan foydalanish zarur. Tadqiqot gender tengligini targ'ib qiluvchi yangi yondashuvlarning muhimligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alimova, D. (2015). *O'rta Osiyo tarixida gender masalalari*. Toshkent: Fan va Texnologiya.
2. Babadjanov, B. (2007). *Kokand Khanate: Social and Political Structure*. Tashkent: Yangi Nashr.
3. Tarixi Muhammadiy. (1850). Qo'lyozma, O'zbekiston Milliy Kutubxonasi.
4. Tuhfat ut-tavorix. (1875). Qo'lyozma, O'zbekiston Milliy Kutubxonasi.
5. Zubdat ut-tavorix. (1860). Qo'lyozma, Sharqshunoslik Instituti Arxivi, Toshkent.

6. Beisembiyev, T. (2000). *History of Kokand in the 19th Century*. Almaty: Nauka.
7. Rakhimova, N. (2018). *Gender and Society in Central Asian History*. Tashkent: Akademiya.
8. Alimov, S. (2010). *Qo‘qon xonligi: Tarix va jamiyat*. Farg‘ona: Farg‘ona Nashriyoti.
9. Khalid, A. (2015). *Central Asia: A History of Society and Culture*. London: Routledge.
10. Tavarixi Xoqand. (1870). Qo‘lyozma, Sharqshunoslik Instituti Arxivi, Toshkent.
11. Ziyaeva, D. (2012). *O‘rta Osiyo ayollari tarixi*. Toshkent: Akademnashr.
12. Омонов, Б. (2024). Происхождение и историческое развитие гендерной терминологии. Общество и инновации, 5(6), 166-174.
13. 10. Khabitovich, O. B. (2024). RELEVANCE OF GENDER
14. 11. Omonov, B. (2022). LINGUISTIC NATURE OF THE TERM AS

T
E
R
M
I
N
O
L
O
G
Y
S
I
N
O
E
N
G
I
S
H

A
N
D
T
O
P